

بازشناسی جایگاه ساختمان‌های بلند در نسبت با پایداری اجتماعی

فریبرز کریمی^{*۱}

۱۳۹۷/۰۳/۱۵

تاریخ دریافت مقاله :

۱۳۹۷/۰۶/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله :

چکیده

انجام بررسی‌های علمی و پژوهشی در زمینه‌های مختلف مرتبط با مسئله برنامه‌ریزی، طراحی و احداث ساختمان‌های بلند باتوجه به تبعاتی که ممکن است رشد بی‌رویه و بی‌مطالعه‌ی این مجموعه‌ها در فضاهای شهری به دنبال داشته باشد امری ضروری و منطقی به نظر می‌رسد. اگر تأملی در تاریخچه و سیر تحول و تکامل این ساختمان‌ها از دوران باستان تا عصر حاضر داشته باشیم، ارتباط میان این عناصر شاخص و زمینه‌های استقرارشان در محیط‌های شهری با موضوعاتی که مورد توجه جامعه‌شناسان قرار می‌گیرد و از جمله پایداری اجتماعی رخ‌نمایی خواهند کرد. مقاله‌ی حاضر با هدف بازشناسی نقش و جایگاه ساختمان‌های بلند در برپایی، تأمین و تقویت پایداری اجتماعی ضمن بازتعریف این مفهوم و معرفی هفت معیار در این زمینه و مرور مختصری بر تاریخچه و تعاریف مختلفی که ساختمان‌های بلند در قالب آن‌ها معرفی و دسته‌بندی می‌گردند به تبیین جایگاه این ساختمان‌ها در نسبت با مفهوم پایداری اجتماعی پرداخته و ضمن مقایسه‌ی آثار حضور بناهای بلند در محیط پیرامون و نیز معرفی رویکردهای مورد توجه آن‌ها در تقویت مفاهیم پایداری اجتماعی به تبیین نقش و جایگاه آن‌ها در ارتقا کیفیت و هویت‌دهی به فضاهای شهری از یکسو و تولید و توسعه‌ی حس رضایتمندی در بهره‌وران و ساکنان آن‌ها از دیگر سو مبادرت و نتیجه را در دو مقیاس دسته‌بندی نموده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش در مقیاس کلان این بناها با ایفای نقش نشانه‌ای به ارتقای کیفیت فضاهای شهری و هویت‌بخشی به آن‌ها و خواناتر شدن و آدرس‌پذیر شدن محدوده‌ی پیرامون خود یاری رسانده و در نهایت بر بسیاری از ویژگی‌های هویت شهری تأثیرگذار خواهند بود. در مقیاس میانی و خرد این بناها می‌توانند با تکیه بر معیارها و دستاوردهای رویکردهایی همچون انعطاف‌پذیری، الهام از طبیعت و افزایش تعاملات اجتماعی به ایجاد مشارکت حداکثری بین خود و پیرامونشان و تأثیرگذاری مثبت در راستای تولید و توسعه‌ی حس رضایتمندی در بهره‌برداران بپردازند.

کلمات کلیدی: ساختمان بلند، پایداری اجتماعی، جایگاه، فضاهای شهری، تعاملات اجتماعی.

مقدمه

قرن بیست و یکم، قرن بلند مرتبه سازی در آسیا است. ۷۴٪ از بناهای بلند جهان در آسیا واقع شده اند. در طی دو دهه‌ی گذشته این روند از غرب به آسیا انتقال یافته است. انجام بررسی‌های علمی و پژوهشی در زمینه‌های مختلف مرتبط با مسئله‌ی برنامه‌ریزی، طراحی و احداث ساختمان‌های بلند باتوجه به تبعاتی که ممکن است رشد بی‌رویه و بی‌مطالعه‌ی این مجموعه‌ها در فضاهای شهری به دنبال داشته باشد امری ضروری و منطقی به نظر می‌رسد (کریمی، ۱۳۹۴، ۳). مطالعه‌ی مقالات موجود در نشریات انجمن ساختمان‌های بلند و زیستگاه‌های شهری^۱ به عنوان یکی از معتبرترین نهادهای مطالعه‌کننده و تعیین کننده در ضوابط ساختمان‌های بلند تأکید بر ضرورت پرداختن هر چه بیشتر به شناخت و مداخله در روند برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای این بناها را گوشزد می‌نماید. اگر تأملی در تاریخچه و سیر تحول و تکامل این ساختمان‌ها از دوران باستان تا عصر حاضر داشته باشیم، ارتباط میان این عناصر شاخص و زمینه‌های استقرارشان در محیط‌های شهری با موضوعاتی که مورد توجه جامعه‌شناسان قرار می‌گیرد و از جمله پایداری اجتماعی رخ‌نمایی خواهند.

در قرن بیستم میلادی، مسائلی از قبیل افزایش جمعیت، نیاز به اسکان بیشتر مردم در شهرها، ضرورت استفاده بیشتر از زمین در مراکز پر تراکم شهرها، ضرورت بازسازی و نوسازی در مناطق شهری، تقاضای مردم برای سکونت و یا کار در مراکز شهرها و ضرورت کاهش هزینه‌های ناشی از گسترش افقی شهرها جز عواملی بوده است که

ساخت بناهای بلند را به عنوان یک ضرورت در شهرهای بزرگ جهان مطرح نموده است (گلابچی، ۱۳۸۰، ۹). از نگاه وود^۲ می‌توان مزایای احداث ساختمان‌های بلند را این‌گونه برشمرد: شهرهای فشرده‌تر و کاهش حمل و نقل، کاربرد بهینه زمین با توجه به تمرکز جمعیت (کاهش توسعه حومه شهری و کاهش حجم شبکه‌های زیربنایی شهری)، مسافت درون شهری کمتر (اتلاف وقت کمتر)، توان بالقوه و امکان ایجاد ساختمان با کاربری مختلف، سرعت بیشتر باد در ارتفاع (توان بالقوه بیشتر برای بهره‌وری از انرژی باد)، طبقات کم عرض و کشیده و در ارتفاع (پتانسیل نورگیری طبیعی فضا)، فضا در آسمان (امکان خلق فضاهای دنج و آرام به دور از شلوغی شهر، چشم انداز شهری) (Wood, 2007).

شروع ساخت بناهای بلند با شیوه‌ی امروزی، به اواخر قرن نوزدهم برمی‌گردد و این اتفاق زمانی به وقوع می‌پیوندد که در قرن نوزدهم، معماری با پیشرفت‌های فنی ساختمان، فرصت بروز و شکفتگی یافت. در حقیقت فن ساختمان پیش‌آهنگ نوآوری معماری بوده و در این قرن عوامل اساسی پیشرفت را اغلب می‌توان در فن ساختمان مشاهده کرد و نه در معماری این قرن بیش از هر چیز تقلید از سبک‌های معماری قرون گذشته رواج داشت. به مرور زمان سیستم‌های سازه جهت بناهای بلند، کارآمدتر و متنوع‌تر شده، به طوری که ساختمان‌های با بتن مسلح نیز موقعیت خود را در سازه‌ی بناهای بلند تثبیت نموده و سیستم لوله‌ای در این ساختمان‌ها تجلی یافت. بعد از مدتی احداث این ساختمان‌ها در سراسر جهان گسترش یافت و به مرور زمان بر تعداد آن‌ها افزوده شد. حتی کشورهای در حال توسعه نیز

² Wood Antony

¹ Council of Tall Building and Urban Habitat

نه به خاطر نیاز کارکردی و توسعه‌ای، بلکه بیشتر به جهت ایجاد ابهت و اقتدار برای دولت، به استقبال از ایجاد ساختمان‌های بلند رفتند، در این میان تکنولوژی ساخت ساختمان‌های بلند نیز پیشرفت نمود به طوری که در این ساختمان‌ها با اصالت دادن به آخرین دستاوردهای علم و فن و تکنولوژی بناهایی را به وجود آوردند که از تحولات نوین ساختمانی برخوردار بوده و در حقیقت معماری صنعتی پیشرفته را مطرح نمودند (کریمی، ۱۳۹۴: ۳۲). در این مقاله ضمن بازتعریف مفهوم ساختمان‌های بلند از یکسو و معرفی رویکردها و شاخص‌های مهم پایداری اجتماعی به تحلیل و توصیف ارتباط میان ساختمان‌های بلند با این مؤلفه‌ها و معرفی چگونگی نقش این ساختمان‌ها در پاسخگویی به معیارهای پایداری اجتماعی پرداخته خواهد شد.

ساختمان بلند

اگر چه برای ساختمان‌های بلند تعاریف بسیار متنوعی وجود دارد. در این مقوله و به منظور معرفی مختصر، در ادامه چند نمونه از معیارها و تعاریف این‌گونه بناها آورده شده است.

از دیدگاه جامعه‌شناسی و مسائل اجتماعی فاصله‌ای که نظارت بر فعالیت‌های کودکان و نوجوانان در فضاهای باز و صداکردن آن‌ها به راحتی امکان‌پذیر است ارتفاع ساختمان بلند را تعیین می‌کند و این مقدار حدود ۳۰ الی ۵۰ متر و حد ارتفاع جهت بلندمرتبه بودن ساختمان‌های مسکونی ۳۲ متر می‌باشد (طالبی، ۱۳۷۵). از نظر هندسی ساختمانی بلند محسوب می‌شود که "نسبت ارتفاع به قطر آن حداقل برابر ۳/۱۴ باشد" (امبروز و دیمتری، ۱۳۷۵). ساختمان بلند مرتبه، ساختمانی که ارتفاع بالاترین کف طبقه قابل بهره‌برداری آن بیش از ۲۳ متر از تراز

متوسط زمین باشد. برای ساختمان‌های مخاطره‌آمیز این ارتفاع را می‌توان به تشخیص مرجع قانونی صدور پروانه و کنترل ساختمان، کمتر از این مقدار در نظر گرفت (مبحث ۳ مقررات ملی ساختمان، ۱۳۹۵، ۹). ساختمان‌های بلند بناهایی هستند که نسبت به زمینه‌ی استقرارشان دارای تأثیرگذاری خاصی باشند تا حدی که به عنوان یک بنای شاخص و مورد توجه و یک نشانه شهری مطرح گردند (کریمی، ۱۳۹۴، ۳۱). بلندی یک ساختمان تنها وابسته به ارتفاع آن نیست، بلکه در ربط با زمینه‌ای است که در آن وجود دارد بنابراین با در نظر گرفتن این که یک ساختمان ۱۴ طبقه در شهری با سازه‌های بلند مثل شیکاگو و یا هنگ‌کنگ ممکن است که به عنوان یک ساختمان بلند در نظر گرفته نشود اما در یک شهر ایالتی اروپائی یا یک ناحیه برون شهری، این ساختمان ممکن است که مشخصاً بلندتر از یک معیار متوسط شهری باشد نکته‌ای است که باید بدان توجه داشت. (Council on tall buildings and urban habitat 2013).

شکل شماره ۱: تعریف بنای بلند براساس زمینه. مأخذ:

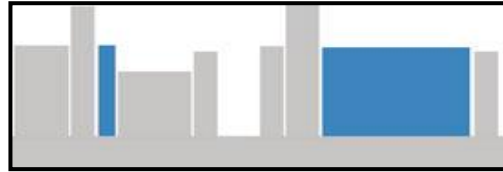
(Council on tall buildings and urban habitat 2013)

از سوی دیگر بلند بودن ساختمان تنها وابسته به میزان ارتفاع آن بنا ندارد بلکه نسبت (اندازه) آن نیز صدق می‌کند. در اینجا تعداد بیشتری از ساختمان‌ها وجود دارند که منحصراً بلند نیستند اما تا اندازه‌ای بلند و باریک هستند که تداعی‌کننده نمای یک ساختمان بلند می‌باشند بالعکس نیز می‌توان به ساختمان‌هایی اشاره نمود که به دلیل بزرگ بودن

ترویج ارزش‌های اجتماعی، از محورهای اصلی این بعد از توسعه پایدار هستند (عالی‌نسب و سوزنچی، ۱۳۹۲: ۵۲). مفهوم پایداری اجتماعی عمدتاً با ابعاد کیفی همگام است و با مفاهیمی چون «زندگی انسانی» و «احساس رفاه» مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. پایداری اجتماعی به معنای حفظ و بهبودبخشی سرمایه اجتماعی، یعنی شکل‌دهی جوامعی همگن و یکپارچه با منافع متقابل، دارای ارتباط و تعامل میان گروه‌های مردمی، جامعه‌ای دارای احساس ترحم، صبوری، قابلیت انعطاف و تابع عشق و وفاداری که گاه با سرمایه اخلاقی نیز همراه می‌شود. سرمایه اجتماعی به حقوق برابر انسان‌ها و مذاهب و فرهنگ‌ها و همچنین حفظ ارزش‌هایی که چنین شرایطی را در جوامع انسانی می‌پروراند، اطلاق می‌شود (Goodland, 2003: 6-1). از نگاه سلماسی و کریمی فرد اصول راهبردی پایداری اجتماعی شامل عدالت، شمول و تعامل اجتماعی، امنیت، انعطاف‌پذیری، مردم‌سالاری و اختیاری، هم‌بستگی و ارتباط جامعه، و کیفیت زندگی که خود شامل؛ ایجاد امنیت، اعتماد به نفس، حس تعلق، دارا بودن امکانات تحصیلات، رفاه بهداشتی، درآمد و در نهایت فرصت‌هایی برای پیشرفت‌های شخصی و اجتماعی افراد، می‌باشند. توسعه‌ی پایدار شهری در بعد اجتماعی، در روابط میان افراد تجسم می‌شود، نیازمند انسجام اجتماعی، یکپارچگی، مشارکت، اعتماد و همکاری ساکنان است، تقویت و بهبود فضاهای اجتماعی و ایجاد وفاق و همبستگی بین ساکنان با پایگاه‌های اقتصادی- اجتماعی و برخوردارای از خدمات و تسهیلات و امکانات محله‌ای در راستای تحقق

سطح قاعده آن‌ها و حجیم بودنشان (نسبت نامناسب ارتفاع به ابعاد پلان) سبب می‌شود که در زمره ساختمان‌های بلند قرار نگیرند (Council on tall buildings and urban habitat 2013).

شکل شماره ۲: تعریف بنای بلند براساس تناسبات. مأخذ: (Council on tall buildings and urban habitat 2013) براساس تعریف انجمن ساختمان‌های بلند و زیستگاه‌های شهری اگر بیش از ۵۰٪ از فضای زیربنای برجی مورد استفاده و بهره‌برداری و حضور افراد با هر نوع کاربری قرار گیرد در دسته‌ی ساختمان‌های بلند قرار می‌گیرد در غیر این‌صورت در گروه دکل‌های مخابراتی و برج‌های دیده‌بانی قرار خواهند داشت و در حقیقت تک عملکرده^۳ محسوب می‌شوند (کریمی، ۱۳۹۴، ۲۹).

پایداری اجتماعی

مرور نظریات و دیدگاه‌های نظریه‌پردازان علوم مختلف در راستای توجه به اهمیت پایداری اجتماعی و رویکردهای مرتبط با آن در مقاله‌ی حاضر در این بخش مورد توجه قرار گرفته است. پایداری اجتماعی را می‌توان این گونه بیان نمود؛ تداوم تمدنی که در آن انسان‌ها توزیع عادلانه بین اغنیا و فقرا را شاهد بوده، بهبود کیفیت زندگی حاصل آن است. کاهش تنش‌های اجتماعی، شیوه سازماندهی سازگار با شرایط اجتماعی، برابری برای گروه‌های نژادی، قومی و مذهبی، حقوق انسانی، آموزشی و آگاهی‌های زیست محیطی، ترویج نقش خانواده و اجتماعات، حقوق سیاسی و مشارکت و

³ single function

یک نوع شیوه‌ی زندگی و یا الگویی از زندگی مبتنی بر اجتماع محور تحقق بخشد (فنی و البوغیش، ۱۳۹۶، ۴۵). پایداری اجتماعی دربرگیرنده‌ی معیارهای پویایی جمعیت، آموزش، کیفیت اشتغال و درآمد، کیفیت خدمات و مسکن، سلامت، امنیت اجتماعی، کیفیت دسترسی به اطلاعات، ساختارهای نهادی-ملی، و مشارکت اجتماعی است، و هر کدام از این معیارها شامل خصیصه‌هایی است که در تحلیل اجتماعی استفاده می‌شوند. (Hartmut, 1999, 9). پایداری اجتماعی تحت عنوان زندگی سالم و بارور و هماهنگ با طبیعت تعریف شده است. در این تعریف، بقا و حیات جامعه، همگام با حفظ کیفیت محیطی و مرتبط با نظام‌های اقتصادی در جهت دستیابی به بالاترین سطح رضایت از زندگی است (GTZ, 2004, 2). تجزیه و تحلیل‌های «کولانتونیو» نشان می‌دهد که پایداری اجتماعی ترکیبی از اصول سنتی اجتماعی، از قبیل: نیازهای اولیه و اساسی (مسکن و بهداشت)، اشتغال، آموزش، برابری و عدالت اجتماعی و مفاهیم جدیدی که کمتر نیز قابل اندازه‌گیری هستند، مانند: هویت، حس مکان، خوشبختی، رفاه و کیفیت زندگی است (Colantonio, 2008). در تعریف پایداری اجتماعی، گروهی از محققان به چهار عنصر اصلی و تعیین‌کننده اشاره کرده‌اند: عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت و امنیت. در این معنا، مؤلفه‌هایی چون فرصت‌های برابر و توأم با پیشرفت برای تمامی انسان‌ها، زندگی همراه با تعاون و همکاری، فرصت‌های برابر برای تمامی افراد در جهت ایفای نقش‌های اجتماعی به همراه امنیت امرار معاش و ایمنی سکونتگاه‌های انسانی در برابر مخاطرات طبیعی، مبنای سنجش پایداری اجتماعی قرار گرفته‌اند (DFID, 2002:2). گاتس

و لی در تبیین پایداری اجتماعی با توجه به نیازهای اساسی، مانند مسکن و درآمد، و ظرفیت‌های فردی از جمله فرصت‌های شغلی متنوع و امکانات و برنامه‌های تفریحی، فرهنگی و اوقات فراغت مناسب با حداقل هزینه، و ظرفیت‌های اجتماعی، همچون هویت، مشارکت و وجود مکان‌هایی به منظور برگزاری فعالیت‌های هنری و اجتماعی در جهت توسعه سازمان‌های اجتماعی و تقویت تعادل بین آن‌ها تأکید دارد. وی همچنین به منظور اثرگذاری ظرفیت‌های فردی و جمعی، چهار اصل برابری و عدالت اجتماعی، تعادل اجتماعی، امنیت و سازگاری را معرفی می‌نماید (Gates & Lee, 2005).

از آنجا که اساس پایداری اجتماعی فضا بر تعامل میان فضا و جامعه است و پایداری اجتماعی بیشتر بر افزایش کیفیت جریان زندگی تمرکز می‌کند برای هر چه طولانی‌تر شدن دوام این جریان زندگی، باید به فضا این قابلیت را داد که خود را با تغییرات در روش زندگی منطبق سازد یا به عبارت دیگر معیارهایی را در طراحی در نظر گرفت که فضا را انعطاف پذیر نمایند. به این ترتیب در طول زمانی که الگوهای رفتاری تغییر می‌کنند، همچنان می‌توانند در ظرف فضایی انعطاف پذیری که قبلاً در آن جای گرفته بودند جاری گردند (رئیس‌ی، ۱۳۸۶). ضرغامی پایداری اجتماعی را در مجتمع‌های مسکونی وضعیتی می‌داند که ساکنان، از زندگی در مجتمع خود رضایت داشته باشند و از همسایگی با دیگر ساکنان لذت برند. در این وضعیت مجموعه شرایط زندگی به نحوی است که با گذشت زمان تعاملات اجتماعی بیشتر می‌شود و

اکثریت ساکنان نسبت به محل زندگی خویش تعلق خاطر و دلبستگی می‌یابند بنابراین ناخودآگاه حافظ سلامت و پایداری آن بوده، در نگهداری و بهبود وضعیت موجود مشارکت و هماهنگی خواهند داشت. در این صورت عمر مفید مجتمع‌های مسکونی پایدار نسبت به دیگر مجتمع‌ها بیشتر می‌شود. به عبارت دیگر پایداری اجتماعی، بهره‌وری مجتمع‌های مسکونی را به حداکثر می‌رساند. در راستای مطالعه و مقایسه‌ی ساده‌تر تعاریف ارائه شده، جدول شماره ۱ به دسته‌بندی و ارائه‌ی دستاوردهای مهم مورد توجه هر یک از نظریه‌پردازان فوق پرداخته است:

جدول ۱. بررسی مؤلفه‌های پایداری اجتماعی از دیدگاه نظریه‌پردازان

ردیف	نظریه‌پرداز	سال انتشار	پایداری اجتماعی مفاهیم کلیدی
۱	Hartmut	۱۹۹۹	پویایی جمعیت، آموزش، کیفیت اشتغال و درآمد، کیفیت خدمات و مسکن، سلامت، امنیت اجتماعی، کیفیت دسترسی به اطلاعات، ساختارهای نهادی-حلی، و مشارکت اجتماعی
۲	DFID	۲۰۰۲	عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت، امنیت
۳	Goodland	۲۰۰۳	زندگی انسانی و احساس رفاه، حفظ و بهبودبخشی سرمایه اجتماعی، تک‌لدهی جوامعی همگن و یکپارچه با منافع متقابل، ارتباط و تعامل میان گروه‌های مردمی، حقوق برابر انسان‌ها و مذاهب و فرهنگ‌ها
۴	GTZ	۲۰۰۴	زندگی سالم و بارور و هماهنگ با طبیعت، بقا و حیات جامعه، حفظ کیفیت محیطی، بالاترین سطح رضایت از زندگی
۵	Gates & Lee	۲۰۰۵	توجه به نیازهای اساسی، مانند مسکن و درآمد، فرصت‌های تملکی متنوع، امکانات و برنامه‌های تفریحی، فرهنگی، اوقات فراغت مناسب یا حداقل هزینه، هویت، مشارکت و وجود مکان‌هایی به منظور برگزاری فعالیت‌های هنری و اجتماعی، برابری و عدالت اجتماعی، تعادل اجتماعی، امنیت و سازگاری
۶	رئیس، ایمان	۱۳۸۶ و ۱۳۹۰	برقراری ارتباط محیط و انسان برای مدت طولانی، همخوانی الگوهای رفتاری و الگوهای کالبدی در طراحی فضا، انطباق فضا با فرهنگ و رفتارهای اجتماعی برای حداکثر زمان، بالاترین کیفیت فضا، انعطاف پذیر ساختن فضا، پاسخگویی نیازهای انسان در ابعاد مختلف
۷	Colatoni et al	۲۰۰۸	نیازهای اولیه و اساسی (مسکن و بهداشت)، اشتغال، آموزش، برابری و عدالت اجتماعی، سلامتی، رفاه و کیفیت زندگی، هویت، حس مکان، خودبخشی
۸	ضرغامی	۱۳۸۹	رضایت ساکنان از زندگی در محیط مسکونی، لذت بردن از همسایگی در کنار همسایگان، افزایش تعاملات اجتماعی با گذشت زمان، تعلق خاطر به محل زندگی خود، افزایش عمر مفید مجتمع پایدار نسبت به دیگر مجتمع‌ها
۹	عالی نسب، محمدعلی و سوزنجی، کیانوتن	۱۳۹۲	کیفیت زندگی، کاهش تنش‌های اجتماعی، شیوه سازماندهی سازگار با شرایط اجتماعی، برابری، آگاهی‌های زیست محیطی، ترویج نقش خانواده و اجتماعات، حقوق سیاسی و مشارکت و ترویج ارزش‌های اجتماعی، ایجاد هویت فرهنگی در محیط، مشارکت
۱۰	سلماسی و کریمی‌فرد	۱۳۹۴	عدالت، تمول و تعامل اجتماعی، امنیت، انعطاف‌پذیری، مردم‌سالاری و اختیاری، همبستگی و ارتباط جامعه، و کیفیت زندگی شامل ایجاد امنیت، اعتماد به نفس، حس تعلق، دارا بودن امکانات تحصیلات، رفاه بهداشتی، درآمد و فرصت‌هایی برای پیشرفت‌های شخصی و اجتماعی افراد

نقش ساختمان‌های بلند در ارتقای پایداری اجتماعی

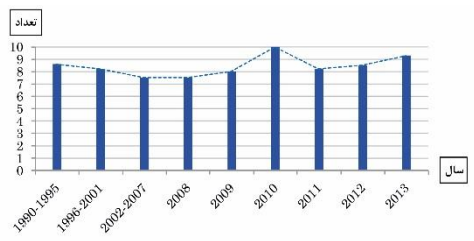
در این مقاله و در ادامه، نقش و جایگاه ساختمان‌های بلند در نسبت با برخی از معیارهای مستخرج از جدول شماره ۱ در قالب بررسی مؤلفه‌های پایداری اجتماعی از دیدگاه نظریه‌پردازان، در زمینه‌ی پایداری اجتماعی، مورد واکاوی و سپس نتیجه‌گیری قرار خواهد گرفت. از جمله‌ی این معیارها می‌توان به کیفیت، هویت و نماد شهری، مشارکت، حس رضایت، انعطاف‌پذیری، الهام از طبیعت، تعاملات اجتماعی اشاره کرد.

کیفیت

بناهای بلند به دلیلی نقش نشانه‌ای در شهر دارای اهمیت می‌باشند و باید دارای کیفیت بالایی به لحاظ معماری باشند. اعتقاد به جایگاه استراتژیک بناهای بلند در سطح شهر موجب می‌گردد که ضوابط معماری مربوط به این بناها نیز به گونه‌ای متفاوت تهیه گردد. سه عامل فرم، کیفیت، مصالح و اجرا و همچنین رنگ از عوامل مهم مربوط به این بناها هستند که تأثیر زیادی در قضاوت پاسخگویان داشته‌اند. از این رو لازم است در تهیه و تصویب نقشه‌های معماری بناهای بلند و همچنین نقشه‌های اجرایی از نظر کیفیت ساخت، مصالح و رنگ آن‌ها دقت کافی مدنظر باشد (کریمی مشاور، ۱۳۸۹).

نظریه‌های معمارانی مانند گروپوس و... به عنوان موافقان با طرح ساختمان‌های بلند که با ساخت این بناها خواستار انجام تغییر اساسی در شهرهای بزرگ می‌باشند بدینگونه مطرح است که چون تراکم جمعیت در شهرها روز بروز افزایش می‌یابد برای استفاده از فضای آزاد، نور و هوای کافی، احداث ساختمان‌های بلند لازم است. بنابراین اساس

عنوان نمادهای اصلی در پوسترها، اخبار، نقاشی‌ها و یا حتی فیلم‌ها استفاده می‌شود (کریمی مشاور، ۱۳۸۹، ۱۱۲). از میان ۹۴ نمونه‌ی ساختمان‌های بلند موفق و مطرح در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۳ میلادی که مورد تحلیل و ارزشیابی قرار گرفته‌اند و برابر آنچه در نمودار ۱ قابل مشاهده است، داشتن فرم‌های منحصر به فرد و نوآورانه و قابل رقابت با تندیس‌ها و مونومان‌های شهری در این بناها به میزان قابل توجهی در ارزشیابی موفقیت آن‌ها مورد استناد قرار گرفته است.

نمودار ۱: میزان تأثیرگذاری وجود طراحی‌های منحصر به فرد و نوآورانه در ارزشیابی موفقیت ساختمان‌های بلند. مأخذ: (کریمی، ۱۳۹۴، ۱۷۳).

مشارکت

در یک بنای بلند، چگونگی قرارگیری روی زمین و تأثیری آن بر خط آسمان مهم است. از طرف دیگر بام آن به عنوان یک نظرگاه مطرح بوده و از آنجا امکان دیدهای پانوراما از کل شهر فراهم است. پایین ساختمان‌ها یا طبقات همکف و مرتبط با زمینه از حیث مشارکت با فضاهای شهری اهمیت دارد. نحوه‌ی کاربری یا فرم همکف در بنا می‌تواند میزان سرزندگی در محیط و خیابان‌های اطراف را تعیین کند. زیرا ابنیه بلند به دلیل مقیاسشان، توانایی فراهم آوردن امکاناتی جهت مشارکت در ارائه خدمات به شهر دارند. به این ترتیب یک بنای بلند به عنوان بنایی با جایگاه شهری، علاوه بر خدماتی که به سایت متعلق به خودش ارائه می‌نماید، می‌تواند به

طرح‌های معماران اروپایی این است که با احداث ساختمان‌های بلند تا آنجا که ممکن است از سطح زیر بنا بکاهند تا بتوان از زمین آزاد برای احداث پارک‌ها و گردشگاه‌ها استفاده کرد (گیدئون، ۱۳۵۵، ۶۵۱). به طور خلاصه و بنا بر آنچه ذکر آن رفت بناهای بلند در زمینه‌های شهری از یکسو موجبات ارتقای کیفیت‌های خوانایی شهر و از سوی دیگر سبب آزادسازی سطوح افقی و توسعه‌ی فضاهای تعاملات اجتماعی و گذران اوقات فراغت در زمینه‌های پیرامون خود می‌توانند باشند.

هویت و نماد شهری

ساختمان‌های بلندمرتبه در شهرهای امروزی، همواره یکی از موارد تاثیرگذار در مناظر شهرها بوده و جنبه‌های نشانه‌ای، زیباشناسانه، هویتی و خواناسازی محیط از جمله ابعاد قابل بررسی نقش آن‌ها در منظر شهری است. از جمله تأثیرات مثبت ساختمان‌های بلند در منظر شهری می‌توان به ارتقای در خوانایی محیط، ارتقای کیفیت منظر شهری و تأثیر در خط آسمان، ارتقای کیفیت نشانه‌ای این نوع ابنیه در منظر شهری و تأثیرگذاری آن‌ها در ایجاد مکان با هویت اشاره داشت (کریمی مشاور و همکاران، ۱۳۸۹، ۹۰). خط آسمان بیانگر روح و فیزیک کلی یک شهر است. این خط بیانگر اتفاقات عمده مصنوع یا طبیعی یک شهر است. بر همین اساس است که می‌توان براساس خط آسمان یک شهر به ویژگی‌های عمده یک شهر پی برد. از طرف دیگر خط آسمان همانند یک ویژگی منحصر بوده یا به اصطلاح اثر انگشت برای هر شهر است، زیرا که هیچ دو شهری را نمی‌توان یافت که دارای خط آسمان مشابه باشند. به همین خاطر است که در بسیاری از موارد خط آسمان شهرها به عنوان عامل معرف هویت هر شهری به

شهر و محیط اطراف نیز خدمت‌رسانی کند (کریمی مشاوری و همکاران، ۱۳۸۹، ۹۱).

انسان‌ها پس از دستیابی به خواسته‌های فردی، قابلیت لازم برای دستیابی به خواسته‌های اجتماعی را پیدا می‌کنند. از آنجا که مشارکت ذاتاً یک مفهوم اجتماعی است و تعامل یا همکاری با همسایگان نیز یک بعد غیر رسمی از مشارکت می‌باشد، پس مؤلفه-ی مشارکت می‌تواند نقش مهمی در افزایش سطح تعاملات اجتماعی در مجموعه‌های مسکونی ایجاد کند (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶، ۴۰).

از سوی دیگر مقیاس این بناها و به طور معمول چندعملکرده^۴ بودن آن‌ها نیز زمینه‌های مشارکت در فضاهای پیرامونی را فراهم می‌سازد. تنوع عملکردهایی که در طبقات مختلف یک ساختمان چند عملکرده استقرار می‌یابند به مشارکت این‌گونه ساختمان‌ها با پهنه‌های مجاورشان یاری‌رسانی خواهند نمود.

حس رضایت

رضایتمندی، اغلب جهت ارزیابی ادراکات و احساسات ساکنان از واحد مسکونی و محیط زندگی خویش به کار می‌رود. از دید پژوهشگرانی مانند وارادی^۵ و کروزا^۶، گلاستر^۷ و هسر^۸، رضایتمندی از محیط سکونتی به طور مستقیم به میزان رضایت در دو جزء واحدهای مسکونی و واحدهای همسایگی، و به طور غیرمستقیم به ویژگی‌های شخصی، فرهنگی، اجتماعی و سایر ویژگی‌های مخاطب بستگی دارد. نهایتاً این مفهوم، نشانه‌ای مهم بر وجود ادراکات مثبت ساکنین نسبت به کیفیت

خویش تلقی می‌شود و منتج به ایجاد حس تعلق می‌گردد (بهرام پور و مدیری، ۱۳۹۴، ۸۸).

تطابق فیما بین طبقات، گروه‌های مختلف اجتماعی و آشنایی آن‌ها با فرهنگ زندگی در ارتفاع، مسئله تعیین‌کننده‌ای در میزان بهبود کیفیت روابط همسایگان می‌باشد و در این میان خانواده‌هایی که فرزندان کمتر، سطح تحصیلات بالاتری دارند و از درآمد کافی و مناسب برای زندگی در بلندمرتبه‌ها برخوردارند دارای روابط بهتر با همسایگان بوده و از زیستن در این‌گونه بناها احساس رضایت دارند. همچنین زندگی در ساختمان‌های بلندمرتبه برای همه اقشار اجتماعی مفید نبوده و مناسب بودن این‌گونه بناها برای فضای زیستی به عوامل مختلفی از جمله تطابق اجتماعی سکنه و... بستگی دارد. از طرفی می‌توان با محدود نمودن تعداد واحدها در طبقات بنای بلند، مشکل همجواری فرهنگ‌ها و گروه‌های متفاوت را محدود نمود (بمانیان، ۱۳۷۶، ۹۸). شاید بتوان درخواست همیشگی انسان برای حرکت و زندگی در ارتفاع را نیز که بخشی از آن با زندگی در ساختمان‌های بلند به عرصه‌ی واقعیت خواهد پیوست را نیز در ارتقای رضایت از زندگی را در این بناها مؤثر دانست.

انعطاف‌پذیری

انعطاف‌پذیری بنا، از مواردی است که با توجه به تنوع خواسته‌های کاربران در طی زمان، نباید از چشم طراح دور بماند. در این صورت طراحی ساختمان می‌تواند پاسخگوی نیازهای کاربران، در طول عمر مفید خود باشد و با تغییرات لازم از سوی آنان تطبیق یابد. در راستای دستیابی به بنایی منعطف،

⁷ Glaster

⁸ Hesser

⁴ Multi Functional

⁵ Varady

⁶ Carroza

باید عوامل تأثیرگذار بر انعطاف‌پذیری را شناخت. برای مثال، سازه و ملزومات سازه‌های بنا، تا حد زیادی بر میزان انعطاف‌پذیری آن تأثیر می‌گذارد. چنان که در گذشته، با وجود دیوارهای باربر، پلان‌های تقریباً مشابهی در طبقات پدید می‌آمد که تا حد زیادی، قابلیت تغییرات کارکردی در فضاهای داخلی را کاهش می‌داد. گرچه امروزه با آزاد شدن پلان از سیستم سازه‌ای دیوار باربر، میزان انعطاف‌پذیری بناها افزایش یافته است، اما در ساختمان‌های بلندمرتبه، انتخاب نوع سازه و ملزومات آن تأثیر زیادی بر کیفیت این شاخصه، اعمال می‌نماید. برای مثال، ساختمان‌های بلندمرتبه‌ای که دارای سیستم سازه‌ای هسته مرکزی به صورت دیوارهای برشی می‌باشند، با ورود یک عنصر سخت که در اینجا عنصر سازه‌ای می‌باشد، تا حدی عملکردهای قابل استفاده در فضاهای داخلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در برج‌هایی که از هسته سخت، دیوار برشی و سیستم سازه‌ای اصلی در مرکز و کناره‌های حجم برخوردارند، امکان ایجاد فضاهای باز مطلوب در طبقات برج وجود ندارد (گلابچی، ۱۳۹۲، ۲۴۵).

الهام از طبیعت

یکی از راه‌حل‌هایی که برای جلوگیری از تأثیرات منفی روان‌شناختی ساختمان‌های بلند بر کاربران ارائه می‌شود برقراری ارتباط میان کاربر و محیط طبیعی در سطوح مختلف ساختمان‌های بلند و بهره‌گیری از نور و پوشش گیاهی و دید و منظر مناسب است. این مسئله موجب ارتقای سلامت روانی جامعه و پیشروی در راستای اهداف پایداری خواهد بود (کریمی، ۱۳۹۴، ۱۵۱).

در مطالعه‌ی آثار معماران معروفی همچون سانتیاگو کالاتراوا^۹ و نورمن فاستر^{۱۰} توجه به الهام از طبیعت و بکارگیری اصول حاکم بر معماری بیونیک^{۱۱} و توجه به دستاوردهای بایومیمیکری^{۱۲} به عنوان راهکارهای حصول به این نتیجه قابل مشاهده و بهره‌وری هستند.

تعاملات اجتماعی

یکی از مسائلی که هرچه به زمان معاصر نزدیک‌تر می‌شویم در ساختمان‌های بلند بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، ایجاد شرایط مناسب انسانی در فضاهای درونی و پیرامونی ساختمان‌های بلند است. ایجاد انس و ارتباط مناسب و قوی میان آثار و مردم از جمله بهره‌وران و رهگذران و... بسیار مورد توجه طراحان قرار گرفته است و گویی به عنوان یکی از پایه‌های اصلی موفقیت ساختمان‌های بلند در دوران معاصر در حال رشد است (کریمی، ۱۳۸۴، ۱۴۰).

فضاهای جمعی یک مجتمع مسکونی بلند، باعث ایجاد تعاملات اجتماعی ساکنین مجموعه گشته (Colledge & Garling, 1989) به طوری که این گونه فضاها برای ایجاد مناسبات چهره به چهره، تجربه مشترک فضا، رابطه انسانی با کالبد و همچنین برگزاری فعالیت‌های جمعی و عمومی ساکنین، کارآمد و مناسب هستند. حضور افراد در مکان و ایفای نقش فعال در فضاهای جمعی از حس مکان نشأت می‌گیرد و مکان به واسطه محدود کردن روابط اجتماعی در قلمرویی مشخص، احساس تعلق به گروه را پدید آورده و تقویت می‌کند و بدین ترتیب بر تراکم روابط چهره به چهره می‌افزاید (سرمدست و توسلی، ۱۳۸۹؛ گل محمدی، ۱۳۸۱).

¹¹ Bionic Architecture

¹² Biomimicry

⁹ Santiago Calatrava

¹⁰ Norman Foster

فضاهای سبز عمومی هم از دیدگاه تأمین نیازهای زیست محیطی افراد و هم از نظر تأمین فضای فراغتی و بستر ارتباط و تعامل اجتماعی آنان جایگاهی درخور اهمیت داشته (سوزنجی، ۱۳۸۳) و در ایجاد حس جمعی نقش اساسی را ایفا می‌کند (Fleming et al., Huang, 2006).

نتایج تحقیق کشفی در رابطه با تعاملات اجتماعی در ساختمان‌های بلندمرتبه نشان می‌دهد فضاهای جمعی مانند پارک‌ها و فضای سبز و نیز آمفی‌تئاتر و سایر بخش‌های جمعی داخلی، مهم‌ترین نقش را در افزایش تعاملات و آشنایی ساکنین با یکدیگر دارند. لابی مجتمع با داشتن امکاناتی نظیر مبلمان و تلویزیون، فضای مناسبی را برای گردهم‌آیی ساکنین فراهم آورده و از دید ساکنین دومین فضا از نظر میزان تأثیر تعاملات ساکنین است (کشفی و همکاران، ۱۳۹۱، ۱۲). معماران بزرگ مانند گروپیوس با دفاع از ساخت بناهای بلند هدف اصلی از ایجاد این گونه بناها را نیاز به اجتماعی شدن خانواده‌ها در محلی متمرکز می‌دانند (بمانیان، ۱۳۷۶، ۱۲۸).

جمع بندی و نتیجه گیری

علیرغم چالش‌هایی که امروزه در تحلیل جایگاه ساختمان‌های بلند در توسعه فضاهای شهری با آن‌ها روبرو هستیم و مخالفت‌هایی که با حضور این بناها در پهنه‌های استقرارشان صورت می‌پذیرد، آنچه از تحلیل هفت نمونه از معیارهای پایداری اجتماعی در نسبت با خصوصیات، ویژگی‌ها و پتانسیل‌های این گروه از ابنیه حاصل می‌گردد بیانگر تأثیرات قابل توجه آن‌ها و از محیط پیرامون و بهره‌برداران خود در دو مقیاس قابل تفکیک خواهند بود.

در مقیاس کلان این بناها با ایفای نقش نشانه‌ای به ارتقای کیفیت فضاهای شهری و هویت‌بخشی به

آن‌ها و خواناتر شدن و آدرس‌پذیر شدن محدوددهی پیرامون خود یاری می‌رسانند، و در نهایت بر ویژگی‌های هویت شهری تأثیرات قابل توجهی خواهند داشت.

در مقیاس میانی و خرد این بناها می‌توانند با تکیه بر معیارها و دست‌آورد های رویکرد‌هایی همچون انعطاف‌پذیری، الهام از طبیعت و افزایش تعاملات اجتماعی به ایجاد مشارکت حداکثری بین خود و پیرامونشان و تأثیرگذاری مثبت در راستای تولید و توسعه‌ی حس رضایتمندی در بهره‌برداران پردازند. طراحی و ایجاد این بناها در فضای شهرها با توجه به خط آسمان و ایفای نقش نشانه‌ای توسط آن‌ها می‌تواند در ارتقای هویت شهری تأثیر بسزایی برجای بگذارند. چند عملکرده بودن ساختمان‌های بلند و استقرار کاربری‌های مناسب خصوصاً در طبقات پایین می‌تواند زمینه‌ساز مشارکت اجتماعی مردم شهر شود. پیش‌بینی فضاهای چند عملکرده و قابل انعطاف در راستای تأمین نیازهای، دائماً در حال تغییر کاربران و ایجاد حس رضایت در ایشان از فاکتورهای قابل توجه و با اهمیت به شمار می‌آید. الهام از طبیعت و بهره‌گیری از عناصر طبیعی در ساختمان‌های بلند می‌تواند جهت کاهش تأثیرات منفی روانشناختی این بناها بر کاربران، تأثیر بسزایی داشته باشد و با توسعه‌ی فضاهای جمعی، پارک‌ها و فضای سبز در فضای پیرامون بناهای بلند یا در بخش‌های داخلی آن می‌توان در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی گام برداشت.

منابع و ماخذ

منابع فارسی

- میزان حس تعلق به مکان، نشریه مدیریت شهری (۲۶).
- امبروز، جیمز، و ورگان دیمتری، ۱۳۷۵. طراحی ساختمان برای نیروهای باد و زمین لرزه. با ترجمه فریبرز ناطق الهی و حسین کاظم. مؤسسه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله.
- بمانیان، محمدرضا. ۱۳۷۸. بررسی عوامل موثر بر شکل‌گیری ساختمان‌های بلند در ایران.
- بهرام پور، عطیه و مدیری، آتوسا. ۱۳۹۴. مطالعه میزان رضایتمندی ساکنان از محیط زندگی و میزان حس تعلق آن‌ها در مجتمع مسکونی بلند مرتبه شهرک کوثر تهران. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی. دوره ۲۰، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴.
- پاکزاد، جهان‌شاه، ۱۳۸۶. راهنمای طراحی شهری. تهران: انتشارات شهیدی، چاپ سوم.
- جمعه‌پور، محمود و ابراهیمی، اکبر. ۱۳۹۴. سنجش و ارزیابی اصول پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی. مطالعات جامعه‌شناختی شهری (۱۶): ۱-۳۰.
- دفتر تدوین مقررات ملی ساختمان، ۱۳۹۵. مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی، چاپ اول ۱۳۹۶، ویرایش سوم.
- رئیسی، ایمان و حبیبی، ابوالفضل. ۱۳۸۶. نوشتاری بر پایداری اجتماعی در مسکن. فصل‌نامه آبادی (۵۵).
- رئیسی، ایمان، ۱۳۹۰. پشم و لگد از همه نوع (مجموعه آثار ایمان رئیسی). تهران: کتابکده کسری.
- سرمست، بهرام و متوسلی، محمد مهدی، ۱۳۸۹. بررسی و تحلیل نقش مقیاس شهر در میزان حس تعلق به مکان، نشریه مدیریت شهری (۲۶).
- سوزنچی، کیانوش. ۱۳۸۳. فضای سبز بستر تعامل اجتماعی، شهرداری‌ها (۶۷).
- ضرغامی، اسماعیل. ۱۳۸۷. اصول پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی در شهرهای ایرانی-اسلامی، فصلنامه‌ی مطالعات شهر ایرانی اسلامی (۲): ۱۰۳-۱۱۵.
- طالبی، ژاله. ۱۳۷۵. راهنمای طراحی معماری ساختمان‌های بلند مسکونی. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- عالی نسب، محمدعلی و سوزنچی، کیانوش. ۱۳۹۲. تحقق اهداف توسعه پایدار رود-دره‌های شهری بر مبنای ارزیابی اکولوژیکی، نقش جهان (۲).
- غفوریان، میترا و افشین مهر، وحید و نوروزی زاده، زهرا. ۱۳۹۶. بازشناسی مؤلفه‌های پایداری اجتماعی مؤثر بر افزایش تعاملات اجتماعی در مجموعه‌های مسکونی. هویت شهر، شماره ۳ ام، سال یازدهم. تابستان ۱۳۹۶.
- فنی، زهره و البوغیش، داوود، ۱۳۹۶. مدیریت محله‌ای و پایداری اجتماعی زندگی شهری (مطالعه‌ی موردی: محله‌ی ولنجک در منطقه‌ی یک تهران). مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال هشتم، شماره‌ی بیست و پنجم، زمستان ۱۳۹۶.
- کریمی، فریبرز، (۱۳۹۴). ریخت‌شناسی ساختمان‌های بلند (کاربست عوامل و فاکتورهای مؤثر بر جلوه‌های بصری مطلوب ساختمان‌های بلند. رساله‌ی دکتری معماری.
- کریمی، فریبرز و گلابچی، محمود و حافظی، محمدرضا و تقی زاده، کتایون. ۱۳۹۴. نقش

- Fleming, R., A. & Singer, J. E, (1985), Social support and the physical environment, In L. Cohen, S., & Syme, S.L (Eds.), Social Support and Health. Orlando, Florida: Academic Press, 327-345.

- Garling, T & Golledge, R. G, (1989), Environmental perception and cognition In: E. H. Zube & G.T. Moore (Eds.), Advances in Environmentm Behavior, and Design (vol. 2, 203-236). New York: Plenum Press.

- Gates, R., Lee, M. (2005). Definition of Social Sustainability

- Director of Social Planning, in Consultation with the Manager of the sustainability Group: Policy

- Report and Social Development to Vancouver City Council, 1-6.

- Goodland, R., 2003, Sustainability Human, Social, Economic and Environmental, World Bank Washington DC, USA.

- GTZ., "Chance for Socially sustainable Development ,Programme Office for Social and Ecological Standards", (2004).

- Hartmut, Bossel, 1999. Indicator for Sustainable Development: Theory, Method, Applications. Winnipeg. Man: International Institute for Sustainable Development Available on: www.worldcat.org/isbn/1895536138.

- Wood, Antony, (2007), Sustainability: A New High-Rise Vernacular, The Structural Design of Tall and Special Buildings 16; URL: <http://www.interscience.wiley.com>.

رویکردهای تأثیرگذار در شکل‌گیری پیکره‌ی ساختمان‌های بلند، نشریه علمی-پژوهشی انجمن علمی معماری شهرسازی ایران.

- کریمی مشاور، مهرداد. ۱۳۸۹. نقش بلند مرتبه سازی در منظر شهری.

- کریمی مشاور، مهرداد و منصوری، سید امیر و ادیبی، علی اصغر. ۱۳۸۹. رابطه‌ی چگونگی قرارگیری ساختمان‌های بلندمرتبه و منظر شهری. فصلنامه باغ نظر (۱۳).

- گلابچی، محمود. ۱۳۸۰. معیارهایی برای طراحی و ساخت بناهای بلند. نشریه هنرهای زیبا (۹).

- گلابچی، محمود. ۱۳۹۲. اصول طراحی ساختمان‌های بلند. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- گل محمدی، احمد. ۱۳۸۱. جهانی شدن فرهنگ و هویت. تهران: نشر نی.

- گیدئون، زیگفرید. ۱۳۵۵. فضا-زمان-معماری، ترجمه: منوچهر مزینی. شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، شماره ۱۲۷.

منابع انگلیسی

- Colantonio, Andrea, 2008. " Social Sustainability: Linking Research to policy and practice" Working paper, Oxford Institute for Sustainable Development, Oxford Brookes University.

- Council on tall buildings and urban habitat, -. 2013. best tall buildings 2012. Edited by Antony Wood. New york and London: published in conjunction with the council on tall.

- DFID, 2002, "Indicators for Socially Sustainable Development". http://livelihood.org/info/docs/wssdi_nldr.pdf Leman, Edward and Cox.

